Віталій Абліцов

Іван Франко претендував на Нобелівську премію разом із Р. Ролланом, А. Франсом, П. Галдосом, Г. Брандесом... і ще 46-ма номінантами

м. Київ

Пропонована стаття є спробою узагальнення здобутків вітчизняної Нобеліани. Вона грунтується на використанні інформаційних ресурсів, насамперед англомовних веб-сайтів Фундації А.Нобеля (Official web site of the Nobel Foundation).

Пропонована публікація — продовження документальних нотаток, оприлюднених газетою «День» 4 листопада 2006 р., під назвою «Премія Нобеля — виноград, якого так хотілося лисиці». Тоді автор на основі інформації з офіційних сайтів Фундації А.Нобеля — аргументованих і авторитетних свідчень — намагався визначити повноту української присутності у світовій нобеліані. На той час

документи щодо висунення у 1915 р. І. Франка на найпрестижнішу світову нагороду у галузі літератури не були відкритими (точніше сказати, у достатньому обсязі опубліковані, хоча згідно із встановленими фундаторами правилами розголошення даних щодо котрогось із кандидатів на високу нагороду відбувається після 50 років. Тобто інформація щодо І.Франка стала доступною для бажаючих уже у 1966 р.). Проте на відомих сайтах йшлося лише про трьох номінантів (офіційно зареєстрованих кандидатів) від України, висунутих на здобуття Нобелівської премії миру: політика й громадського діяча М.Тишкевича (1857—1930), професорів: історика й соціолога М.Ковалевського (1851—1916) та історика О.Бальцера (1858—1933). Усі вони народилися в Україні: відповідно на Київщині, у Харкові та на Львівщині (з якихось причин нині за Україною числиться лише М.Тишкевич).

Від часу публікації минуло чотири роки.Що змінилося в описаній ситуації в Україні щодо конкретної діяльності, спрямованої на реалізацію наших інтелектуальних можливостей і претензій, зокрема, і в розвитку Нобелівського руху? Як сьогодні представлена Україна на сайтах Фундації А. Нобеля?

Таки був номінований на найпрестижнішу нагороду. Але на стокгольмських сайтах й сьогодні віднесений до... Росії(?!)

«1916 рік, Іван Франко, народжений у Лемберзі (нині Львів, Україна. — В.А.) у 1856, померлий у 1916, країна — RU(Russian Federation) — (Російська Федерація)».

Це рядки, котрі може прочитати кожен зацікавлений, хто відкриє англомовні сайти Нобелівської фундації. «Лауреатів премії прийнято відносити до тої країни, громадянином якої є кандидат на відзнаку на момент присудження нагороди» —

одне з визначальних правил засновників Нобелівської премії. І.Франко був громадянином Австро-Угорщини, оскільки Лемберг (Львів) входив тоді до складу цієї колись могутньої європейської імперії.

Чому ж він потрапив до російського списку номінантів?

До речі, якщо три роки тому Росія на нобелівських сайтах у списках країн, чиї представники номінувалися на премію з літератури, мала один рядок — «Russian Federation», то сьогодні до нього доданий ще один — «SU(USSR)».

За яким принципом діляться номінанти між цими рубриками? Виявляється, за датою висунення на премію. До першого списку відносять тих претендентів, котрі номінувалися від 1902 до 1922 рр., до другого ті, хто прагнув одержати премію Нобеля, починаючи з 1923 року (?!). У такому підході була б логіка, коли б під рубрикою «Russian Federation» подавалися номінанти дореволюційної й пострадянської Росії. А в другому списку — ті, хто був громадянином СРСР.

Що за особлива дата — 1923 рік — в історії Росії?

Прикладів подібного штучного «розширення» російської присутності в інформації щодо світової нобеліани більше, ніж треба (про наші зусилля у цьому напрямку — нижче).

Так, й І.Франко, — підданий Австро-Угорщини, потрапив до московських списків...

Отже, як у нас, так і в Росії, «білих сторінок» в історії літератури ще чимало.

І тому важливо, щоб нарешті джерелом поширення інформації про заповіт А.Нобеля й реалізацію його у щорічних престижних преміях, стали виключно документи чи хоча б аргументовані версії. Час міфів закінчився, настала пора послідовної й копіткої праці, відданим прихильником якої був І.Франко («Земле, моя всеплодющая мати...дай працювать, працювать, працювати. В праці сконать!» («Веснянки», 1880).

Й.Застирець зробив усе правильно й вчасно. А от «землячки»...

Безумовно, сам факт висунення І.Франка на Нобелівську премію говорить про зрослий рівень національної свідомості тогочасного українського суспільства, незважаючи на колоніальне становище та розділеність нашого народу імперськими кордонами. Спалах у липні 1914-го Першої світової війни (значна частина її подій відбувалася саме в Західній Україні) викликав до життя нову хвилю руху, спрямованого на відродження української державності. 14 серпня 1914 р. у Львові виникла політична організація «Союз визволення України» на чолі з Д. Донцовим, В. Дорошенком, А. Жуком, М. Меленевським та іншими вихідцями із Наддніпрянської України. Із вересня керівний центр СВУ діяв у Відні. Нова організація звернулася до співвітчизників, а також до європейської громадськості із закликом підтримати Україну у її намаганні досягти незалежності й знайшла взаєморозуміння.

Напередодні війни діяльність заснованого 1894 р. у Львові НТШ (Наукового товариства імені Т.Шевченка) сягла апогею. М. Грушевський разом із послідовниками й за активною участю І. Франка фактично заснував українську академію наук — попередницю НАНУ (Національної академії наук України).

Ті дні були особливими у біографії І. Франка — 1913 р. відзначено 40-річчя його літературної праці. 1916-й був ювілейним — Поетові виповнювалося 60! Його однодумцям прагнулося зробити майбутнє свято європейським (прифронтовий Львів мало підходив для ювілейних урочистостей: тим більше, що діяльність провідних науково-культурних закладів, зокрема, НТШ була зупинена у зв'язку з воєнними діями).

Відень — столиця Австро-Угорщини (як тоді писали: «Австрія — слов'янський будинок із німецьким фасадом») — мав не лише численну українську громаду, але й був не чужим І.Франкові. Тут він завершив університетську освіту, тут 1893 року захистив

докторську дисертацію на тему «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» (спочатку була обрана тема «Літературний рух русинів (малось на увазі — українців. — В.А.) 1848 р.», пізніше І.Франко хотів досліджувати політичну поезію Т.Шевченка, але, зрозуміло, що заради успішного захисту треба було обирати «нейтральну» тему).

Одержавши докторський диплом, І. Франко спробував стати професором Львівського університету, але дві українські кафедри посіли О. Колесса та К. Студинський. Політичні опоненти І.Франка пізніше зробити все, щоб поет не став і депутатом Віденського парламенту у 1895, 1897 та 1898 рр.

Як бачимо, більшість сучасників І. Франка не були здатними усвідомити роль Поета в історії своєї Вітчизни. Чи не тому І. Франко навіть сьогодні, вважаємо, не посів належного йому місця в духовному світі незалежної України? На щастя, були й винятки — друзів та прихильників Поета й Мислителя було немало і у Львові, і у Відні. Активно діяла українська громада Австрії, до якої належав викладач віденської учительської семінарії Й. Застирець.

Поява Й. Застирця закономірна для ситуації, яка почала формуватися навколо І.Франка задовго до його ювілейного 60-ліття...

Читаєш сторінки досліджень, присвячених тому часові, й мимоволі воскрешаєш у пам'яті Шевченкові рядки:

І день іде, і ніч іде.
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!
(5 листопада 1860 р. С-Петербург)

Особливо треба наголосити на нашій одвічній потребі (насамперед для еліти) в Апостолові правди...

Віддані прихильники І. Франка, об'єднавшись у прагненні висунути Поета на номінування на Нобелівську премію, розгорнули

широку кампанію щодо міжнародної підтримки цієї акції. Відгукнулися шведський академік-славіст А. Єнсен, член Шведської академії історик Х. Йєрне, професори Віденського університету. Лише співвітчизники не поспішали сказати своє слово — чи то через наше традиційне «чухраїнство» (Остап Вишня), чи швидше вже згадану неспроможність осягти роль І.Франка, особливо для майбутнього України. І не тільки! Й. Застирець особисто звернувся до політичного й освітнього діяча Ю. Романчука (єдиний, хто з українців був удостоєний честі стати віце-президентом Рейхсрату (парламенту) Австрії), але той відповів: «Ще не пора...» (?!). Складно сьогодні давати оцінку кроку Й. Застирця, адже Ю. Романчук був давнім опонентом І. Франка — саме йому поет присвятив відому поезію «Сідоглавому» (1897).

Подібну ситуацію І. Франко вже переживав, коли 1906 року його кандидатуру представляли для здобуття звання академіка Російської академії наук. Найбільше однодумців Поета тоді вразило, що його кандидатуру не підтримав віденський славіст В. Ягич, котрий у листі до О. Шахматова зауважив безапеляційно: «...мені здається обрання Франка передчасним». «Я бажаю вільного розвитку малоруської мови, — писав В. Ягич у листі до російського академіка, — але не згоден на витиснення загальної літературної мови. Оскільки ж я знаю мрії малоруського юнацтва, всі вони думають, що у них своя самостійна, незалежна держава вже у кишені. З цим я не згоден, доки вірю у можливість перетворити теперішню російську державу на нових, ліберальних засадах».

І сталось так, що представляти І. Франка нобелівському комітету випало Й. Застирцю та шведському академіку Х. Йєрне.

Щоб одержати премію за 1916 р., пропозицію треба було подати не пізніше лютого 1916 р. Представлення щодо І. Франка датоване листопадом 1915 — отже, вчасно! Претендентів тоді було 46, серед них французькі письменники Р. Роллан та А. Франс, іспанець П. Гальдос, данець Г. Брандес. Усі — добре відомі в Європі

літератори. До того ж, дехто з них вже по кілька разів претендував на престижну відзнаку. Тобто був відомим у Стокгольмі.

Весною 1916-го І. Франко помер. Травень — вершинний період у процесі відбору майбутніх лауреатів: із попередньо обраних 15— 20-ти кандидатів залишається лише 5, одного з яких у жовтні оголошують черговим нобеліантом. Чи вплинула смерть І. Франка на процес відбору? Очевидно, що ні.

Майбутнього лауреата (мається на увазі 1916 р.) шведського письменника, члена академії Вернера фон Гайденстама Нобелівському комітетові представляв володар Нобелівської премії 1912 р. німецький письменник Г. Гауптман. Йому допомагали п'ять визнаних у науковому світі шведських та норвезьких професорів, зокрема, Ґетеборзького та Люндського університетів, а також історик літератури Г. Гран — дослідник життя та творчості славетного драматурга Г. Ібсена.

Викладена вище документальна хроніка, здається, повинна закликати нас бути об'єктивними в оцінках не лише Франкової історії зі спробою завоювати престижну літературну премію світу, але й подібних спроб інших наших письменників.

На завершення: про загальне тло нобелівського преміювання та наші невідкладні справи.

Є ще одна (а, можливо, їх безліч?) причина Франкової (України та українців) поразки.

Взагалі-то, з одного боку, за сторіччя сформувався відповідний авторитет премії А. Нобеля, а з іншого, — щорічні відбір та оголошення щасливців викликають (особливо в останній час) аргументовані претензії щодо розвитку подій у Стокгольмі. Хоча вважається, що діяльність Нобелівського комітету й в цілому фундації А. Нобеля не викликає серйозних нарікань, все ж нерідко йдеться про певні збої у діяльності цієї європейської благодійницької

інституції. Наведемо приклад ненагородження престижною відзнакою Л. Толстого, котрий номінувався безліч разів. Виявляється, члени шведського журі вважали російського класика таким, котрий «ревізує Євангеліє, заперечує державу й не визнає нового мистецтва» (?!).

Але повернемося до ситуації, котра склалася в 1916 р., коли номінувався наш І. Франко. Це були роки І-ї світової війни. Нобелівський комітет прийшов до висновку, що відсутність миру не дозволяє зробити об'єктивний відбір як претендентів, так і лауреата. Одностайність була й в іншому висновку: відзнаку не може одержати номінант країни, яка бере участь у військовому конфлікті.

І. Франко був громадянином Австро-Угорщини, армія якої першою вступила у бойові дії на європейському театрі війни. Таким чином, наш Поет позбавлявся будь-якої можливості боротися за престижну нагороду. Цікаво, що у 1915 р. Нобелівський комітет проголосив лауреатом Р. Роллана — представника Франції, країни, котра теж брала участь у кривавому мілітарному протистоянні. Своє рішення авторитетний комітет пояснив наступним чином: мовляв, було взято до уваги не лише високохудожній рівень творчості письменника, але й його активну участь у пацифістському європейському русі. Словом, як твердив один із класиків ідеології тоталітарного минулого, «є аргументи й аргументи».

Як бачимо, нинішня роз'єднаність українського суспільства (остогидла ворожнеча національних псевдоеліт — рабів власного егоїзму та ненаситного матеріального збагачення) впливає на всі наші справи. Насамперед, на вітчизняне інтелектуальне життя.

Саме тому й немає досі в Україні координуючого центру Нобелівського руху (і ніякі чиновницькі зусилля не поліпшать ситуацію, бо виконавці наймудріших рішень — люди аморфних переконань). Не здатні ми ні подати аргументоване представлення видатних вітчизняних письменників на престижну світову наго-

роду, ні провести на відповідному рівні масштабну попередню роботу щодо успішного просування номінанта до омріяної відзнаки.

Тому й розтягують ненаситні сусіди у будь-який спосіб навіть наші скромні нобеліантські здобутки, тому й українська молодь так мало знає про тих своїх визнаних співвітчизників, хто гідний наслідування.

Література

1. *«Лауреаты Нобелевской премии». Энциклопедия (в 2-х книгах). Москва, «Прогресс», 1992 (переклад «Nobel prize winners», New York, 1987)*
2. *Сулима М. «Українці і Нобель». «Сучасність», №10, 1992. С. 110-113*
3. *Абрамовиц М. «Саймон Кузнец (1901-1985). «Thesis», 1993, вып.2 (переклад Simon Kuznets (1901-1985). By Moses Abramovits. The Journal of Economic History, March 1986, v.46, no.1, p.241-246)*
4. *Левченко О. «Нобелівська інтелектуальна еліта й Україна». Тернопіль, «Лілея», 2000*
5. *«Лауреати Нобелівської премії 1901-2001». Енциклопедичний довідник. Київ. 2001*
6. *Московкин В. «Семен Кузнец и его университетское окружение в Харькове». «Бизнес-информ», №7-8, 2002. С. 85-90*
7. *Шендеровський В. «Нехай не згасне світ науки». Київ, «Рада», т.І (2003), т.ІІ (2006)*
8. *XII Тернопільські Нобелівські читання. Тернопіль, «Рада», 2005*
9. *Левченко Ф. «Політичні аспекти Нобелівського руху та його українські реалії». «Наукові праці», 2009, том 110, вип.97, стор. 45-50 (науково-методичний журнал Чорноморського державного університету імені П.Могили)*
10. *Інтернет-ресурси: Nobelprize.org (Official web site of the Nobel Fundation).*